

МИРОСЛАВ САВЧИН

ДУХОВНА
ПАРАДИГМА
ПСИХОЛОГІЇ

МОНОГРАФ
СЕРІЯ

Заснована у 2006 році

МИРОСЛАВ САВЧИН

ДУХОВНА ПАРАДИГМА ПСИХОЛОГІЇ

МОНОГРАФІЯ

КИЇВ
«АКАДЕМВИДАВ»
2013

УДК 159.9
ББК 88(4УКР)
С13

Рецензенти:

доктор психологічних наук, професор І. Д. Пасічник;
доктор психологічних наук, професор С. І. Болтівець;
доктор психологічних наук, професор В. О. Васютинський

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Протокол № 5 від 18 квітня 2013 р.)*

У сучасному невгамовному, гостроконкурентному і перенапруженому світі духовність є потужним чинником повноцінного буття людини, збереження її цілісності і внутрішньої гармонії. Врахування духовного як метасистемного рівня в людині — один із визначальних орієнтирів розвитку психології, який набуває парадигмальної сили. Духовна парадигма, що аналізується у пропонованій монографії, орієнтує на пошук належного в особистості, характеризує цілісну людину з її здатностями вірити, любити, творити добро, свободу та відповідальність.

Адресована науковцям, викладачам вищих навчальних закладів. Прислужиться студентам, фахівцям-психологам і всім, хто цікавиться проблемою духовного та його значення в житті людини.

На обкладинці використано фрагмент репродукції картини Дж. Райта «Вдова індіанського вождя».

ISBN 978-966-8226-92-2 (серія)
ISBN 978-617-572-075-2

© Савчин М., 2013
© «Академвидав»,
оригінал-макет, 2013

ПСИХОЛОГІЯ НА РУБЕЖІ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ

Сучасній епосі притаманні глобалізація, міжетнічні і міжконфесійні конфлікти, помилкова впевненість у пасіонарності і спроможності людей щодо конструювання навколишнього світу, незрозуміння цілей і напрямку розвитку суспільства. Мінливість світу і його образу в свідомості людей різної ментальності, освіти і соціальної належності змінює й уявлення про міжособистісні, міжгрупові відносини і взаємодію, проблематизуючи або спрощуючи їх.

Системна криза психології зумовлена перенапруженням позитивізмом, утомою від раціоналізму. У багатьох сферах психологія виявилася надто відірвана від буденних проблем людського існування — матеріальних, соціальних, психологічних, моральних, духовних. Переважно психологи викликають у людей почуття страху, наукова психологія створює більше труднощів, ніж конструктивних пояснень проблем, не пропонує ефективних алгоритмів досягнення життєвих цілей. Часто психологи шукають виправдання собі там, де потрібна мужність прийняти відповідальність.

Психологія повинна спиратися на відкриття «вічної філософії», що розглядає людину в «космічному вимірі». Людина має одержати своє обґрунтування, свою цілісність і свій сенс в трансцендентуванні — подоланні локальності життя, у розумінні смертності. Повинні сформуватися нове розширене дослідницьке поле, новий образ людини, необхідне подолання антропологічного масштабу, що існував у рамках гуманістичної орієнтації — поставити продуктивна спроба по-новому поглянути на людину в тих сферах, де вона виходить за свої межі: в екстатичному, релігійному, містичному досвіді, на межі її життя, в досвіді смерті, вмирання і народження. Психології слід запропонувати конструктивне уявлення

про психічну реальність і людську природу, поєднавши давню мудрість, теологію та сучасну науку.

На початку ХХІ ст. психологічна наука переживає черговий етап методологічного переосмислення системи знання й охоплення ним усе нових онтологічних «територій». Нова методологія покликана фондувати нове знання, розширювати «континуум» дослідження в ситуації неструктурованого хаосу. Сучасна психологічна наука усвідомлює вектор методологічного поступу до побудови концепції системного субстанціоналізму внутрішнього світу людини, яка б включала й освоювала духовність. Це передбачає створення нередукціоністської теорії особистості в поясненні її внутрішнього світу, коли духовне зводиться до психологічного, соціального чи навіть біологічного.

Психологія як фундаментальна світоглядна наука розв'язує дуже важливі проблеми життя і розвитку особистості та суспільства. При цьому вона потребує методологічного обґрунтування шляхів власного розвитку. У багатьох сферах психологія відірвана від буденних проблем людського існування (реальної онтології), а в деяких — пропонує навіть деструктивні шляхи та засоби розв'язання нарізних проблем.

Психологія ще не володіє достатнім поняттєвим апаратом для опису вертикального виміру — духовної сфери особистості, а тому не проникає в сакральний вимір буття. Духовне як Велике невідоме для психології знаходить своє онтологічне вираження в духовних станах віри, трансцендентної любові і свободи, станах безпристрасності і безмовності, чесноти і каяття, у святості, інтуїції, в інсайті, пасіонарності, харизмі та геніальності, в одухотворених особистісних процесах, станах і властивостях, наприклад, у чистому сумлінні, ефективній рефлексії, самовладанні в надважких кризових ситуаціях, де безпорадна традиційна психотерапія. Без урахування духовного неможливо зрозуміти людину в її благодійній повноті.

Психології слід зосередитися і на вертикальному вимірі людини, а для цього вона має володіти парадигмальними орієнтирами.

1. ПРОБЛЕМА ДУХОВНОГО У ПСИХОЛОГІЇ

1.1. ТРАКТУВАННЯ ДУХОВНОГО У ПСИХОАНАЛІЗІ

З позиції З. Фрейда видається, що основи функціонування людської психіки є авторитарними, «тоталітарними». Це зумовлено репресивним характером людської культури, основу якої становить система заборон, обмежень, що блокують прояви інстинктивних потягів, спрямовуючи їх енергію на корисну для суспільства, культури діяльність. Тому люди, як пояснює фрейдизм, несвідомо прагнуть до насильства і шанобливо схиляються перед ним. Психіка — арена постійної боротьби між потягами людини, породжуваними її біологічною природою, та авторитарними соціальними вимогами, що виявляються в законах, нормах, традиціях, звичаях і безпосередньо або опосередковано фіксуються у внутрішній психічній структурі Над-Я (табу, системи заборон, але не сумніння, що виникає завдяки Благodatі Божій). Тут пролягає основна межа відмінностей між власне мораллю і традицією як двома формами регуляції поведінки.

Автентична мораль — внутрішній регулятор, основою якого є совість. Найістотнішою ознакою сумніння є внутрішнє («для себе») визначення добра і зла, незалежно від думки інших, зовнішнього тиску. Це — беззастережна підтримка того, що людина визначила для себе як добро. При цьому вона здійснює суворий суд над собою (муки совісті) навіть тоді, коли про це зло ніхто не знає. Для традиції та звичаю не має значення ставлення людей до своїх вимог, головне — дотримання їх. Перемога у внутрішній (душевній) боротьбі соціальних норм без особистісної на рівні совісті згоди з ними є свідченням формування конформістської особистості. Домінування

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЯ НА РУБЕЖІ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ	3
1. ПРОБЛЕМА ДУХОВНОГО У ПСИХОЛОГІЇ	5
1.1. Трактування духовного у психоаналізі	5
1.2. Духовне в гуманістичній психології	9
1.3. Проблеми духовного у психосинтезі	11
1.4. Виміри духовного у постмодернізмі	12
1.5. Духовне у трансцендентальній та онтичній психології	16
1.6. Проблеми духовного в українській та російській психології	17
2. АВТЕНТИЧНЕ ТРАКТУВАННЯ ДУХОВНОСТІ	26
2.1. Дух як вище начало в людини	26
2.2. Співвідношення духовного з іншими складниками людини	46
Духовне і соматичне	46
Духовне і фізіологічне	47
Духовне і психічне	48
2.3. Смерть і духовність людини	52
2.4. Бездуховність як наслідок витіснення духовного	55

3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ТВЕРДЖЕННЯ 58

3.1. Методологія пізнання духовного 58

3.2. Методи пізнання духовних явищ 69

Метод філософського наведення 69

Духовна герменевтика 70

Пізнання духовного в художній творчості 71

Тематичний наратив як метод пізнання духовних явищ 73

Любов як метод пізнання духовного 74

Самоаналіз духовного життя 75

Самотрансцендентування 76

Споглядання 76

3.3. Імперативи духовної парадигми 78

4. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ 90

4.1. Завдання психології
у контексті духовної парадигми 90

4.2. Дослідження особистості
в контексті духовної парадигми 95

4.3. Духовні аспекти буття людини 101

4.4. Духовність у структурі особистості 113

4.5. Духовний розвиток людини 118

4.6. Онтологія та феноменологія духовної рефлексії 126

4.7. Духовне виховання та самовиховання людини 132

5. ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ 138

5.1. Духовні складники екзистенції особистості 138

5.2. Смысловірна здатність особистості 146

5.3. Характеристика повноцінно розвиненої особистості 158

5.4. Онтологія духовних станів особистості 168

6. ПСИХОЛОГІЧНА ПРАКТИКА В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ

- 6.1. Завдання психологічної практики
у контексті духовної парадигми
- 6.2. Професійний світогляд
і професійне мислення психолога
- 6.3. Духовний і життєвий досвід психолога
як чинник його діяльності

ОРІЄНТИРИ ДУХОВНОЇ ПАРАДИГМИ ПСИХОЛОГІЇ

ЛІТЕРАТУРА

185

185

199

201

209

216

Наукове видання

Серія «Монограф»
Заснована у 2006 році

САВЧИН Мирослав Васильович

ДУХОВНА ПАРАДИГМА ПСИХОЛОГІЇ

МОНОГРАФІЯ

Спільний проект із ВЦ «Академія»

Редактор М. О. Цюпка
Коректор І. С. Макаренко
Комп'ютерна верстка С. В. Гусева

Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 15,75. Зам. 12-56

«Академвидав»,
м. Київ, вул. Довженка, 3.
Тел./факс: (044) 483-19-24; 456-90-79.
E-mail: academvidav@gmail.com; academvidav@svitonline.com
Свідчення суб'єкта видавничої справи ДК № 1006 від 08.08.2002 р.

ТОВ «Задрута»,
04080, Київ-80, вул. Фрунзе, 86.
Свідчення суб'єкта видавничої справи ДК № 2000 від 03.11.2004 р.